

πρώτην πᾶσα γνῶσις κατάγεται ἐκ τῆς ἐμπειρίας, ἐνῶ ἡ δευτέρα ἰσχυρίζεται ὅτι ὑπάρχουσι θεμελιώδεις ἔννοιαι καὶ ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα ἰσχύουσιν ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἀνεξαρτήτως πάσης ἐμπειρίας. Ὁ Σπένσερ φρονεῖ ὅτι ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸ καθ' ἕκαστον ἄτομον, τὸ δίκαιον εἶνε πρὸς τὸ μέρος τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἶνε ἐμπειριοκρατικός, ἐπειδὴ αἱ ἐξ ὑποκειμένου μορφαὶ τῆς γνώσεως δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν ὡς κληρονομία ἐκ προτέρων γεγονότων. Ἡ ἀναγκαῖα συσχετίσις τῶν ἰδεῶν ἡμῶν εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς ἐμπειρίας ἀπείρων ἀτόμων, τὰ ὁποῖα προὔπῆρξαν, ἐνισχυθεῖσα διὰ μέσου τῶν αἰώνων διὰ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως. Τοιαύτη κληρονομία τοῦ γένους πρὸς τὸ ἄτομον εἶνε καὶ τὸ συναίσθημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζει τὴν ἠθικήν. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ δὲν δύνανται νὰ παραχθῶσιν ἐκ τῆς ἐμπειρίας τοῦ καθ' ἕκαστον ἀτόμου οὔτε ὅμως πάλιν ἀνεξαρτήτως τῆς ἐμπειρίας καθόλου. Ἡ ἐκ τῶν προτέρων ἰσχὺς αὐτῶν ὀφείλεται, ὡς ἡ τῶν ἀρχῶν τῆς γνώσεως, εἰς τὴν ἐμπειρίαν τοῦ γένους, ὅπερ κληροδοτεῖ αὐτὴν εἰς τὰ ἄτομα.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ

Ἡ βιολογικὴ ἔποψις, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐθεώρησε τὸν πνευματικὸν βίον ὁ Σπένσερ, ἐσυνεχίσθη ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου ἐφηρομόσθη ἰδιαζόντως εἰς τὴν γνωσιολογίαν. Ὁ Ἄβενάριους καὶ ὁ Μάχ ἴδρυσαν ἐνταῦθα τὴν βιολογικὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ὁ Νίτσε ἔγινεν εἰσηγητὴς τῆς βιολογικῆς θεωρήσεως τῶν ἀξιῶν τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Κατὰ τὴν νέαν ταύτην γνωσιολογίαν ἡ νόησις εἶνε ὀργανικὴ λειτουργία, φαινόμενον βιολογικῆς προσαρμογῆς διεπόμενον ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς φυσικῆς διαλογῆς. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη καὶ νέα ἀντίληψις περὶ τῆς

γνώσεως καὶ τῆς σημασίας αὐτῆς. Τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἀποβαίνει πρακτικόν. Ὅ,τι ἐνδιαφέρει πλέον εἶνε ἢ ἀξία αὐτῆς διὰ τὴν αὐτοσυντηρησίαν καὶ ἢ ἐν τῷ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνι σημασία της. Ὁ σκοπὸς τῆς νοήσεως καθίσταται οὕτω πρακτικός. Θεωρεῖται λειτουργία προάγουσα τὴν προᾶξιν, μέσον προσανατολισμοῦ. Ἡ σχέση αὐτῆς πρὸς τὴν πραγματικότητα ὑπολαμβάνεται ὡς τι δευτερεῦον ἢ ὅλως ἀδιάφορον. Οἱ σημαντικώτεροι ἀντιπρόσωποι τῆς νέας ταύτης γνωσιολογίας εἶνε οἱ ἄνω μνημονευθέντες Ἀβενάριους καὶ Μάχ.

Ὁ Ἀβενάριους (1843-1896) ἐκκινεῖ ἀπὸ τῆς θεωρίας τοῦ Δαρβίνου, ἵνα συναγάγη τὰ γνωσιολογικὰ συμπεράσματα αὐτῆς. Τὰς ψυχικὰς λειτουργίας θεωρεῖ ὡς λίαν σπουδαίας διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ἀτόμου ἐν τῷ ἀγῶνι περὶ ὑπάρξεως. Ἀλλὰ τὸ εἰς δύναμιν ἀπόθεμα τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἱκανότης αὐτῆς πρὸς σχηματισμὸν παραστάσεων δὲν εἶνε ἀπεριόριστα. Δέον λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰς λειτουργίας αὐτῆς ἐκτελεῖ μετὰ τῆς κατὰ τὸ δυνατόν ἐλαχίστης δαπάνης ἐνεργείας, ἵνα ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῆς σκοπιμότητος ἐκείνης, χάριν τῆς ὁποίας ὑπάρχει. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον προσπαθεῖ πάντοτε νὰ προσλαμβάνη πᾶσαν νέαν ἐντύπωσιν διὰ παραστάσεων ὑπαρχουσῶν ἤδη, ἀνάγουσα τὸ ἄγνωστον εἰς τὸ γνωστὸν καὶ ἀφομοιοῦσα τὸ νέον διὰ τοῦ παλαιοῦ. Πρὸς τούτοις, ἵνα περιορίσῃ τὴν δαπάνην τῆς ἐνεργείας, ἐπιδιώκει τὴν ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέραν ἀπλοποίησιν κατὰ τὴν μεγάλην καὶ ἐναλλάσσουσαν ποικιλίαν τῶν ἐντυπώσεων. Ταύτην ἐπιτυγχάνει διὰ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν εἰς τὰς ὁποίας ἀνάγει τὰς ἐντυπώσεις ταύτας. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον προσαρμόζεται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ ἡ ὅλη λειτουργία τῆς γνώσεως σημαίνει βιολογικὴν προσαρμογὴν. Διὰ τῆς ἀναγωγῆς τοῦ ἀγνώστου εἰς τὸ γνωστὸν ἐξοικονομεῖ δυνάμεις καὶ ἐργάζεται κατὰ

τὴν γνωστὴν οἰκονομικὴν ἀρχήν. Παραπλήσιόν τι ἰσχύει καὶ κατὰ τὴν συγκρότησιν τῶν μεταφυσικῶν καὶ θρησκευτικῶν συστημάτων. Ἀφορμώμενος ἀπὸ τῆς θεμελιώδους ὅσον καὶ ἀπλῆς βιολογικῆς ἰδέας τῆς αὐτοσυντηρησίας πειρᾶται νὰ δείξῃ τὸν στενὸν σύνδεσμον, ὅστις ὑφίσταται μεταξὺ τῶν συλλήψεων ἐκείνων καὶ τῶν βιολογικῶν συνθηκῶν τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν. Καὶ αὗται, ὅπως ὀλόκληρος ἡ νόησις, εἶνε ποικιλία τῆς πρὸς αὐτοσυντηρησίαν ὁρμῆς τοῦ ἀτόμου, ὅπερ εἶνε ὑποχρεωμένον νὰ προσαρμόζεται εἰς τὸ περιβάλλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζῆ.

Ἡ βιολογικὴ αὕτη ἐκδοχὴ τῆς γνώσεως συνδέεται παρὰ τῷ Μάχ (1838-1916) πρὸς θετικοκρατικὴν ἀντίληψιν τῆς πραγματικότητος συγγενῆ πρὸς τὴν τοῦ Μπέρκλεϋ. Ἀναλύοντες τὸν κόσμον τῆς ἐμπειρίας ἡμῶν εὐρίσκομεν ὅτι αἱ ἔσχαται ἀρχαί, ἐκ τῶν ὁποίων εἶνε συγκεκριημένοι ὁ τε ἐξωτερικὸς καὶ ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος, εἶνε τὰ αἰσθήματα, οἷον χρώματα, ἦχος, χρόνος, χῶρος κ.λ., τὰ ὁποῖα τελοῦσι συνδεδυασμένα κατὰ διαφόρους τρόπους πρὸς ἄλληλα καὶ συνοδεύονται ὑπὸ συναισθημάτων καὶ βουλήσεων. Τὰ πράγματα ἢ τὰ σώματα εἶνε κατὰ ταῦτα καὶ αὐτὰ σταθερὰ συμπλέγματα τοιούτων αἰσθημάτων. Μεταχειριζόμεθα ὅμως τὴν ἔννοιαν πρᾶγμα ὡς σύμβολον διὰ τὰ τοιαῦτα συμπλέγματα, ἐκ λόγων οἰκονομίας τῆς νοήσεως. Διότι ἀληθῶς πράγματα πέρα τοῦ συμπλέγματος τῶν αἰσθημάτων δὲν ὑπάρχουσιν. Ἐὰν ἀφαιρέσωμεν τὰ αἰσθήματα ταῦτα οὐδὲν ὑπολείπεται. Καὶ τὸ Ἐγὼ εἶνε τοιοῦτο σύμβολον διὰ σταθερὸν συμπλέγμα ἀναμνήσεων, συναισθημάτων καὶ διαθέσεων, αἵτινες συνδέονται μεθ' ὠρισμένου σώματος. Ὡς τὸ πρᾶγμα, οὕτω θεωρεῖ ὁ Μάχ καὶ τὸ Ἐγὼ ὡς βοηθητικὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν σχηματίζομεν ἵνα ταξινομήσωμεν τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐντυπώσεων ἡμῶν. Εἶνε φανερόν ὅτι οὔτε τὸ πρᾶγμα οὔτε τὸ Ἐγὼ εἶνέ τι αὐτοτελὲς καὶ πρα-

γματικόν. Πραγματικῶς ὑπάρχουσι μόνον τὰ αἰσθήματα, διὰ τῶν ὁποίων οἰκοδομοῦμεν τὸν κόσμον. Αἱ ἔννοιαι ἡμῶν εἶνε μέσα μόνον πρὸς αὐτοσυντηρησίαν, ἢ δὲ νόησις βιολογικῶς σκόπιμος προσαρμογή. Διὰ τοῦτο ἀληθεῖς εἶνε καὶ αἱ ἰδέαι ἡμῶν μόνον ἐφ' ὅσον εἶνε βιολογικῶς σκόπιμοι, τ.ἔ. μόνον ἐφ' ὅσον χρησιμεύουσι πρὸς προσανατολισμὸν ἡμῶν καὶ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς δράσεως. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης θεωρουμένη ἡ ἐπιστήμη εἶνε πλήρωσις τῆς ἀνάγκης πρὸς οἰκονομίαν. Ταύτην ἐπιτυγχάνει τῇ βοήθειᾳ τῶν φυσικῶν νόμων, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ περιγραφικὴ σύνοψις, ἀντιστάθμισμα τῶν ἀπείρων ἐπὶ μέρους περιπτώσεων. Οἱ φυσικοὶ νόμοι ἀπλοποιοῦσι τὰ γεγονότα καὶ δημιουργοῦσι τὴν ἰκανότητα τοῦ προσανατολισμοῦ ἡμῶν ἐντὸς τοῦ κυκεῶνος τῶν φαινομένων. Εἰς τὴν οἰκονομικὴν ταύτην συμβολὴν συνίσταται ἡ ἀξία αὐτῶν.

Διὰ τῆς ἐκδοχῆς τόσον τῶν πραγμάτων ὅσον καὶ τοῦ Ἐγὼ ὡς ἀπλῶν συμβόλων εἶνε φανερὸν ὅτι ἀφανίζεται ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ κόσμου, μεταξὺ ὕλης καὶ πνεύματος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ φυσικῆς καὶ ψυχολογίας. Ἀμφότεραι ἐρευνῶσι κατὰ τὸν Μάχ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, διότι τὰ αὐτὰ στοιχεῖα, τὰ αἰσθήματα, ὀνομάζομεν ψυχικὰ μὲν ἐφ' ὅσον ἐξετάζομεν αὐτὰ ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ ἐξαρτήσῃ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ συμπλέγματος τῶν στοιχείων, ὅπερ χαρακτηρίζομεν συμβολικῶς ὡς σῶμα, φυσικὰ δὲ ἐφ' ὅσον θεωροῦμεν αὐτὰ ἀνεξαρτήτως τοῦ σώματος κατὰ τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν συνάρτησιν πρὸς ἄλληλα. Ὅχι λοιπὸν τὸ ἀντικείμενον, ἀλλὰ ἡ κατεύθυνσις τῆς ἐρεῦνης μόνον εἶνε διάφορος εἰς ἀμφοτέρας ἐκείνας τὰς ἐπιστήμας. Μόλις εἶνε ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὅτι διὰ τὴν τοιαύτην ἀντίληψιν τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς γνώσεως δὲν ὑφίστανται σχεδὸν μεταφυσικὰ καὶ γνωσιολογικὰ προβλή-

ματα. Ὡς μόνος σκοπὸς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης ὑπολείπεται ἡ ζήτησις τῶν πολυμερῶν σχέσεων τῶν αἰσθημάτων πρὸς ἄλληλα. Τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων ἀποτελοῦσι τὰ ὅρια αὐτῆς, πέρα τῶν ὁποίων εἶνε ἄσκοπον νὰ προχωρήσῃ.

Ο ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΝΙΤΣΕ

Αἱ βιολογικαὶ ἐπόψεις δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν μόνον ἐν τῇ γνωσιολογίᾳ. Ἐπέδρασαν σημαντικῶς καὶ ἐπὶ τῆς ἀξιολογικῆς φιλοσοφίας, πρὸ πάντων διὰ τοῦ Φρειδερίκου Νίτσε (1844-1900), ὅστις ἀφωρμήθη ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς ζωῆς πρὸς καθορισμὸν τῶν ἀξιῶν. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὅστις ἦτο πάστωρ, ἀπέθανεν ἔνωρις ἐν ἡλικίᾳ 36 ἐτῶν, συνεπείᾳ ἐγκεφαλικῆς νόσου. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἐπισυμβάντα τῷ 1849, μετώκησεν ὁ πενταετὴς Νίτσε μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς ἀδελφῆς εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἰένην Νάουμπουργκ, τελῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν, τῆς μάμμης καὶ δύο ἄλλων συγγενῶν γυναικῶν μέχρι τοῦ δεκάτου τετάρτου ἔτους τῆς ἡλικίας του, τουτέστι μέχρι τοῦ 1858, ὅτε εἰσήχθη εἰς τὴν περίφημον ἀνθρωπιστικὴν σχολὴν τῆς Πφόρτα, ἔνθα μετ' ἰδιαζούσης ἀγάπης καὶ ἐπιμελείας ἐκαλλιιεργεῖτο ἡ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν. Μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποφοίτησίν του ἠκολούθησε τὸ κατ' ἀρχὰς θεολογικὰ, ἔπειτα δὲ φιλολογικὰ μαθήματα ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βόννης, τὰ ὁποῖα ἐσυνέχισεν ἐν ἔτος βραδύτερον ἐν Λειψία, ὅπου ἐγνώρισεν τὸν Βάγνερ. Εἰκοσιπενταετὴς ἐκλήθη ὡς καθηγητῆς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας εἰς Βασιλείαν, ὅπου ἐδίδαξεν ἀπὸ τοῦ 1869 μέχρι τοῦ 1879. Παραιτηθεὶς διῆγε μόνηρον βίον ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ. Τῷ 1889 ἐξεδηλώθησαν ἐν Τουρίνω τὰ συμπτώματα τῆς παραφροσύ-

νης. Ἐκτοτε ἐνοσηλεύετο ὑπὸ τῆς μητρὸς καὶ τῆς ἀδελφῆς κατ' ἀρχὰς ἐν Νάουμπουργκ καὶ ἔπειτα ἐν Βαϊμάρη, ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 1900.

Ὁ βίος ἐκάστου ἀνθρώπου περιλαμβάνει τὰς ἑξωτερικὰς περιπετείας αὐτοῦ καὶ τὴν προσωπικότητα, ἄλλαις λέξεσιν ἢ ζωὴ ἀποτελεῖται ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν βιωμάτων καὶ τοῦ βιοῦντος. Οὐδεὶς εἶνε δυνατὸν νὰ κατανοηθῆ καὶ νὰ ἐξηγηθῆ ἐὰν ἐλλείπῃ ὁ ἕτερος τῶν δύο τούτων παραγόντων καὶ ἐὰν δὲν συνεξετάζωνται ἀμφοτέροι ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ αὐτῶν ἀλληλεπιδράσει. Κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ προσπάθεια πρὸς κατανόησιν τοῦ Νίτσε προαπαιτεῖ τὴν γνῶσιν ταύτην τῶν δύο ἐκείνων παραγόντων, ἧτις ὅμως μόνον νὰ ὑποδηλωθῆ δύναται ἐνταῦθα. Κεντρικὴ κατεύθυνσις ἐν τῇ προσωπικότητι αὐτοῦ εἶνε ἡ φιλοσοφικὴ ὁρμὴ πρὸς γνῶσιν τοῦ σκοποῦ, τοῦ νοήματος, τῆς σημασίας, τῆς ἰδέας τῆς συνόλου πραγματικότητος. Ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη ὁρμὴ ἐκδηλοῦται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας κατὰ τρεῖς τρόπους. Χρησιμοποιεῖται δηλαδὴ κατὰ πρῶτον λόγον πρὸς ἱκανοποίησιν αὐτῆς ἢ ὁ νοῦς ἢ τὸ συναίσθημα ἢ ἡ βούλησις. Κατὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν ὁμιλοῦμεν περὶ ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας, ἡ δευτέρα παρέχει εἰς ἡμᾶς τὸν καλλιτέχνην φιλόσοφον, ἐκ δὲ τῆς τρίτης γεννᾶται ὁ προφήτης φιλόσοφος. Τοῦ πρώτου τύπου παράδειγμα εἶνε ὁ Ἀριστοτέλης, τοῦ δευτέρου ὁ Πλάτων, τοῦ τρίτου ὁ Πυθαγόρας. Τούτων ὁ μὲν ἐπιστημονικὸς φιλόσοφος ἐρευνᾷ καὶ αἰτιολογεῖ, ὁ καλλιτέχνης συναισθάνεται καὶ μορφοποιεῖ, ὁ προφήτης τέλος κηρύσσει καὶ θηροῖ ὄπαδούς. Ἡ φιλοσοφικὴ ὁρμὴ τοῦ Νίτσε εἰς οὐδεμίαν τῶν κατηγοριῶν τούτων δύναται νὰ ὑπαχθῆ. Εἶνε ὅλα ταῦτα συγχρόνως καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ἐξ ὀλοκλήρου καὶ πλήρως, ὡς πᾶς ὅστις ρέπει πρὸς τὴν ὀλότητα κατὰ τὴν τραγικὴν ἀνάγκην τῆς μοίρας. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, ὅπερ κατὰ

βάθος εἶνε θρησκευτικὴ νοσταλγία, ἐξηγεῖται ὁ φανατισμὸς μεθ' οὗ ἐξαγγέλλει τὰς ἰδέας του, ὁ ἀφοριστικὸς τρόπος, ἡ λογοτεχνικὴ μορφή τῶν ἔργων του.

Ὁ βίος τοῦ Νίτσε διακρίνεται εἰς τρεῖς περιόδους, τὴν τῆς νεότητος, τὴν τῶν ἐν Βασιλεία χρόνων καὶ τὴν τῶν χρόνων τῆς ἐρημίας καὶ τῆς μονώσεως. Ἡ πρώτη ἐκτείνεται μέχρι τῆς ἀναλήψεως τῆς καθηγεσίας ἐν Βασιλεία. Τὸ κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν ἐπίδρασιν γυναικείας ἀγωγῆς, ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν πρὸς ἀνδρικὰς ἐπιδράσεις μόνις ἀπὸ τοῦ 14^{ου} ἔτους τῆς ἡλικίας του διὰ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτοῦ εἰς τὸ γυμνάσιον ἐκεῖνο τῆς Πφόρτα. Ἡ κλασικὴ μόρφωσις, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἐνταῦθα, συμβάλλει μεγάλως μετὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἐν Βόννη φιλολόγου Ρίτσελ, ὅπως ὁ νεαρὸς Νίτσε στραφῆ πρὸς τὴν φιλολογίαν, ἂν καὶ μετὰ μακροχρονίους δισταγμούς. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῶν σπουδῶν ὅλως ἰδιαζόντως ἐπέδρασαν ἐπ' αὐτὸν αἱ σχέσεις πρὸς τὸν διδάσκαλόν του ἐκεῖνον, ἡ φιλία πρὸς τὸν Ε. Ρόδε, ἡ γνῶσις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σοπεγχάουερ καὶ ἡ πρὸς τὸν Ρ. Βάγνερ ἀναστροφή. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σοπεγχάουερ συμβάλλει καὶ αὐτὴ εἰς τὴν ἀπὸ τῆς θεολογίας ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ καὶ πολὺ περισσότερο εἰς τὴν ἀποξένωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Συγχρόνως ὁδηγεῖ αὐτὸν εἰς τὴν περιφρόνησιν ἑαυτοῦ καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διάσπασιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν βαθυτέραν γνῶσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἐνθουσιασμὸς αὐτοῦ πρὸς τὸν φιλόσοφον τοῦτον καὶ τὴν μουσικὴν κινεῖ αὐτὸν ὅπως ἔλθῃ εἰς προσωπικὴν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Βάγνερ. Ἡ δευτέρα περίοδος ἐγκαινιάζεται διὰ τῆς ἀναλήψεως τῆς καθηγεσίας ἐν Βασιλεία καὶ ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ 1869 μέχρι τοῦ 1879. Εἶνε οἱ χρόνοι τῶν ἐνθουσιασμῶν καὶ τῶν ἀπογοητεύσεων, τῆς μεταβολῆς, τῆς ἀπελευθερώσεως, ἡ περίοδος τῆς κρίσεως καὶ τῆς προπαρασκευῆς διὰ τὸ μετέπειτα ἔργον, ὅπερ ἀποτελεῖ

τὸ περιεχόμενον τοῦ βίου του. Ὁ ἄγων αὐτοῦ στρέφεται ἐν πρώτοις ἐναντίον τῆς φιλολογίας ὡς ἐπιστήμης, τὴν ὁποίαν θέλει νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἐπανάστασιν. Θεωρεῖ αὐτὴν ὡς ἄψυχον καὶ ἄνευ ζωῆς ἀνάμνησιν τοῦ παρελθόντος, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὸ μέλλον, ἐπειδὴ στερεῖται τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ πάθους. Ἀπὸ τῆς καταστάσεως ταύτης θέλει νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτὴν, προβάλλων ὡς σκοπὸν αὐτῆς τὴν ποιητικὴν ἀναδημιουργίαν προσώπων, γεγονότων καὶ χαρακτήρων. Τοῦτο ἐπιχειρεῖ διὰ τοῦ ἐν ἔτει 1871 ἐκδοθέντος ἔργου του «Ἡ γέννησις τῆς τραγωδίας», ὅπερ ἀποτελεῖ συνδυασμὸν τῶν ἐπόψεων τοῦ Βάγνερ καὶ τῶν πορισμάτων τῶν κλασσικῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἐπιχειρεῖ νὰ δώσῃ νέαν ἐρμηνείαν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ὁρμώμενος ἀπὸ τῆς μουσικῆς, ἀπὸ τοῦ διθυράμβου καὶ τῶν χορικῶν τῆς τραγωδίας. Συγχρόνως ὁμως ἐμφανίζει εἰς ἡμᾶς τὸ ἔργον τοῦτο τὴν ἀληθῆ κατεύθυνσιν τῆς ψυχῆς τοῦ Νίτσε, δεικνύει εἰς ἡμᾶς τὸν φιλόσοφον, ὅστις εἶνε κατὰ λάθος φιλόλογος ἢ κρύπτει τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ ὁρμὴν ὑπὸ τὸν μανδύαν τῆς φιλολογίας. Ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ ἔργου ἐκεῖνου χαραχθεῖσα γραμμὴ δὲν παραμένει σταθερὰ καὶ συνεχῆς. Ὀλίγα ἔτη ἀργότερον συντελεῖται τεραστία μεταβολὴ ἐν τῇ διανοήσει τοῦ Νίτσε. Ὁ φιλόσοφος κατακαίει τοὺς θεοὺς τοὺς ὁποίους τέως ἐσέβετο, τὸν Βάγνερ, τὸν Σοπερχάουερ, τὴν τέχνην, τὴν μεταφυσικὴν, τὴν ἠθικὴν καὶ στρέφεται πρὸς νέα ἰδανικά, ἐνθα τὴν κρατοῦσαν θέσιν κατέχουσιν ὁ λόγος καὶ ἡ ἐπιστήμη ὡς ἡ ὑψίστη ἐν ἀνθρώποις δύναμις. Σπουδαία διὰ τὴν νέαν του ἐξέλιξιν εἶνε νῦν ἡ ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν ἀσκοῦσιν ἐπ' αὐτοῦ ἡ ρῆξις τῆς πρὸς τὸν Βάγνερ φιλίας, αἱ σχέσεις πρὸς τὸν Μπούρκχαρτ, ὁ δι' ὅλου τοῦ ἔπειτα χρόνου σύνδεσμος αὐτοῦ πρὸς τὸν θεολόγον Ὁβερμπεκ καὶ ἡ γνωριμία μετὰ τῶν ἰδεῶν τοῦ Πασκάλ, τοῦ Μονταίνι, τοῦ Δι-

δερῶ καὶ τοῦ Βολταίρου. Ἡ περίοδος αὕτη τερματίζεται ἐξωτερικῶς διὰ τῆς ἀπὸ τῆς καθηγεσίας παραιτήσεως τοῦ Νίτσε, ὅστις ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ γράφει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: «Ἐξῆλθον ἀπὸ τὴν οἰκίαν τῶν σοφῶν καὶ προσέριψα τὴν θύραν ὀπισθὲν μου». Ἡ τρίτη καὶ τελευταία περίοδος εἶνε οἱ χρόνοι τῆς ἀρνήσεως. Ὁ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων μὴ κατανοούμενος καὶ ὑπὸ τῶν φίλων ἐγκαταλειφθεὶς φιλόσοφος πλανᾶται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἐλεύθερος ἀπὸ τὰς τέως σχέσεις καὶ ἐπιδράσεις, ἐγκεκλεισμένος εἰς ἑαυτόν, ἄνευ φίλων, ἄνευ ἀγάπης, ἔρημος ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀγάπη του μεταβάλλεται εἰς μῖσος, ἡ δὲ ἔλλειψις κατανοήσεως ἐκ μέρους τῶν ἄλλων δημιουργεῖ ἐν αὐτῷ τὴν ἀδυναμίαν τῆς κατανοήσεως τῶν ἄλλων. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶνε ἡ πλήρης ἀρνησις καὶ ἀπόρριψις ἐκ μέρους του τῆς ἱστορίας, τῆς παραδόσεως, τῶν ἱστορικῶς γεννηθεισῶν ἀξιῶν τοῦ περιβάλλοντος. Ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ χρόνοι τῆς δημιουργικότητος ἐναλλάσσονται πρὸς τοὺς χρόνους τῆς πλήρους ἀδυναμίας καὶ ἀφορίας, ταλαιπωρεῖται ὁ Νίτσε ὑπὸ τῆς ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης πρὸς προφητικὴν ἀναγέννησιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ πρὸς τὴν ἀρνησιν ὁρμή, τῆς ὁποίας αἱ ἀρχαὶ συμπέπτουσι πρὸς τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ βίου του, συνεχίζεται τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ ἐνισχύεται. Ἡ κατὰ τὸ 1881 ἐμφανισθεῖσα «Ἡὼς» εἶνε ἀκόμη πλήρης τοῦ θετικιστικοῦ πνεύματος καὶ τῆς πραγματοκρατίας, πρὸς τὴν ὁποίαν εἶχε στραφῆ ὅτε κατέκαυσε τοὺς παλαιοὺς θεοὺς. Ἀλλ' ἤδη ἐν τῇ «Χαρωπῇ ἐπιστήμῃ», ἣτις ἐδημοσιεύθη τῷ 1882, τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο ἔχει πλέον κατανικηθῆ. Ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις δὲν κηρύσσονται πλέον μονομερῶς ὡς ἡ ὑψίστη δύναμις τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ συναίσθημα ἀνακτᾷ τὴν παλαιάν του θέσιν, τὰ δὲ προβλήματα τῆς τέχνης, τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς θρησκείας ἀποβαίνουν πάλιν θεμελιώδη δι' αὐ-

τόν. Ὁ Νίτσε ἐπανευρίσκει ἑαυτόν, ἐν τῇ ψυχῇ του ἀφυπνίζεται πάλιν ὅ,τι ἐξ ἀρχῆς ἀποτελεῖ τὸ κύριον γνώρισμα τῆς φύσεώς του. Καθίσταται πάλιν ἐρμηνεὺς τῆς ὑπάρξεως καὶ προφήτης ἐνὸς νέου πολιτισμοῦ, ὅστις πρέπει νὰ δημιουργηθῇ.

Εἰς τὰς τρεῖς ταύτας περιόδους κατανέμεται ἡ συγγραφικὴ δημιουργία τοῦ Νίτσε. Ἐν τούτοις τῆς χρονολογικῆς διατάξεως προτιμητέα ἢ καθ' ὁμάδας ἢ κατηγορίας διατάξεις, ἐπειδὴ ἡ διαρκὴς ἐξέλιξις καὶ αἱ συχναὶ μεταπτώσεις, αἵτινες διακρίνουσι τὴν φύσιν τοῦ συγγραφέως, δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ χρονολογικὴ σειρά, διὰ τῆς ὁποίας θὰ συνδέωνται συγγράμματα μὴ συνανήκοντα ἐσωτερικῶς. Τοιαύτας ὁμάδας διακρίνουσι τρεῖς ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Νίτσε. Κοινὸν χαρακτηριστικὸν τῶν ἔργων τῆς πρώτης ὁμάδος εἶνε ἡ ἱστορικὴ βάσις κατὰ τὴν θέσιν τῶν προβλημάτων. Εἰς τὴν ὁμάδα ταύτην ἀνήκουσιν: «Ἡ γέννησις τῆς τραγωδίας» (1872), τὸ πρῶτον σπουδαῖον ἔργον τοῦ Νίτσε, ὅπου ὑπεμφαίνεται ἤδη ἡ ἰδέα τῆς ἀντιστροφῆς καὶ τοῦ νέου καθορισμοῦ τῶν ἀξιῶν. Ἡ ζωὴ συμβολίζεται ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, τουτέστιν ἐμφανίζεται ὡς τραγικὴ, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἀντιπροσωπευομένην αἰσιοδοξίαν. Αἱ τρεῖς αὗται μορφαὶ συμβολίζουσι τὴν ἐπιστήμην, τὴν τέχνην, καὶ τὴν ζωὴν, ἀλλ' ὁ Διόνυσος κατέχει ἤδη τὴν πρώτην θέσιν ὡς σύμβολον τῆς ζωῆς. Ἄλλο ἔργον τῆς ὁμάδος ταύτης εἶνε αἱ «Ἀσυγχρόνιστοι σκέψεις» (1873 - 1876), ἐν τῷ ὁποίῳ ἐφαρμόζει ὁ Νίτσε εἰς τὸν γερμανικὸν πολιτισμὸν τῆς ἐποχῆς του τὰς ἐπόψεις τὰς ὁποίας ἀνέπτυξεν ἤδη εἰς τὸ προηγούμενον ἔργον του. Ἐν αὐτῷ ἀφ' ἐνὸς μὲν καταπολεμεῖ τὸν περίφημον συγγραφέα τοῦ «Βίου τοῦ Ἰησοῦ» Στράους καὶ τὴν ὑπερβολικὴν ἐκτίμησιν τῆς ἱστορικῆς μεθόδου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξυμνεῖ τὸν

Βάγνερ και τὸν Σοπερχάουερ ὡς μεγάλους μορφωτὰς τῆς ἀνθρωπότητος. Οὗτοι κατέχονται ὑπὸ τραγικῶν συναισθημάτων και φλέγονται ὑπὸ ὑψηλῶν πόθων, ἐνῶ ἐκεῖνος ἀρκεῖται εἰς τὰ πορίσματα τῆς κριτικῆς του, ἀνίκανος νὰ ζωογονήσῃ τὸ παρελθόν. Οὕτω και ἐνταῦθα τὸν Νίτσε ἀπασχολεῖ ἡ ὀρθὴ μεταξὺ ἐπιστήμης και ζωῆς σχέσις, ὑπεμφαίνονται δὲ και ἄλλαι ἰδιάζουσαι εἰς αὐτὸν ἰδέαι, ὡς ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀριστοκρατικούς σκοποὺς τῆς ἱστορίας και ἡ ὡς συνέπεια αὐτῆς ἐμφανιζομένη διαρχικὴ περὶ κοινωνίας ἀντίληψις, διακρινομένης εἰς κυρίους και εἰς δούλους. Εἰς τὴν δευτέραν ὁμάδα ἀνήκουσι τὰ ἐξῆς ἔργα: «Ἀνθρώπινα, παρὰ πολὺ ἀνθρώπινα» (1878-1880), «Ἡὼς» (1881), «Χαρωπὴ ἐπιστήμη» (1882), «Πέρα τοῦ καλοῦ και τοῦ κακοῦ» (1886), «Γενεαλογία τῆς ἠθικῆς» (1887) κ.ἄ. Ἐνταῦθα ἐμφανίζεται ὁ Νίτσε ἀπηλλαγμένος τοῦ παλαιοῦ ρομαντισμοῦ και ὑπέρμαχος τῆς ζωῆς ἐναντίον τῶν συμπερασμάτων τὰ ὁποῖα συνήθιζον νὰ συνάγωσιν ἐκ τοῦ γεγονότος τοῦ πόνου τοῦ κυριαρχοῦντος αὐτῆς. Εἶχεν ἤδη στραφῆ πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας και εἶχεν ἔλθει εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν γαλλικὴν φιλοσοφίαν. Τὸ πρόβλημα τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπασχολεῖ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόν, προσλαμβάνει τῶρα εἰδικωτέραν μορφήν και γίνεται ἠθικὸν κατ' ἐξοχὴν πρόβλημα, πρὸ πάντων διὰ τοῦ κλονισμοῦ τῆς ἐμπιστοσύνης του πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀξίας. Πρὸς τούτοις ἐν τοῖς συγγραμμάσι τῆς περιόδου ταύτης και ἰδίᾳ ἐν τῇ «Χαρωπῇ ἐπιστήμῃ» ἀνακύπτει ἡ ἰδέα τῆς ρυθμικῆς ξελίξεως, τῆς ἀνακυκλήσεως τῶν πάντων ἢ τῆς αἰωνίας ἐπιστροφῆς, ὡς και ἡ μορφή τοῦ Ζαρατούστρα ὡς προφήτου τῆς καταφάσεως τῆς ζωῆς και κήρυκος τῶν καλλονῶν της, μορφή ἀπασχολοῦσα τὸν Νίτσε ἀπὸ τῆς νεότητός του και παρασκευασθεῖσα διὰ τοῦ Διονύσου, ἤδη ἐν τῇ «Γεννήσει τῆς τραγωδίας». Ὅπως δὲ τὴν μορφήν τοῦ μεγάλου

του ἥρωος, οὕτω καὶ τὴν ἰδέαν τῆς αἰωνίας ἐπιστροφῆς ὀφείλει εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τοὺς Πυθαγορείους καὶ τοὺς Στωϊκοὺς. Ἐξέχουσιν θέσιν κατέχει ἡ περὶ κοινωνικῆς διαρχίας θεωρία του καὶ τὸ κήρυγμα περὶ τῆς ἀνάγκης δημιουργίας νέων παντελῶς ἀξιῶν, ἰδέαι αἰτινες ἐκφράζουσι σαφέστατα τὴν ἀριστοκρατικὴν διάθεσιν τοῦ φιλοσόφου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐφαρμόζεται πληρέστατα ἡ φράσις τοῦ Ρωμαίου ποιητοῦ: «*odi profanum volgus et arceo*». Τὴν τρίτην τέλος ομάδα ἀποτελοῦσι δύο κυρίως ἔργα, τὰ «Τάδε ἔφη Ζαρατούστρας» καὶ «Ἡ θέλησις πρὸς τὴν δύναμιν», ἔνθα ὁ Νίτσε κηρύσσει τὴν ἀντιστροφήν τῶν ἀξιῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰδικῆς του βασικῆς ἀξίας, ἣτις εἶνε ἡ δύναμις, ἡ ὑγεία καὶ ἡ εὐτυχία τῆς ζωῆς καὶ ἣτις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ κεντρικὴ καὶ πασῶν τῶν ἄλλων δεσπύουσα ἰδέα τοῦ φιλοσόφου. Καὶ τὰ δύο ἔργα πειρῶνται νὰ ἐκφράσωσι τὴν αὐτὴν ἰδέαν, ἐκεῖνο μὲν ἐν ποιητικῇ μορφῇ, τοῦτο δὲ ἐν μορφῇ φιλοσοφικῇ. Ἀλλὰ τὸ δεύτερον δὲν εἶνε εἰμὴ ἀποσπάσματα, διότι ὡς παρατηρεῖ ὁ Χέφνιγκ, ὁ Ἀπόλλων ἦτο πλέον τόσον ἀνίκανος νὰ ἐκφράσῃ ὅ,τι ἐσκέπτετο ὁ Διόνυσος ὅσον καὶ ὁ Σωκράτης. «Ὁ Διόνυσος κατέσχιζεν ἑαυτὸν ἐν τῇ μέθῃ τῆς ἐκστάσεως». Ὁ Νίτσε ὁρμᾶται ἀπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς τοῦτο φαίνεται σαφῶς ἐν τῇ «Γεννήσει τῆς τραγωδίας», σκοπὸς δ' αὐτοῦ εἶνε ἡ ἐν τῷ μέλλοντι πραγματοποίησις ἐκείνου, ὅπερ εἶχε ποτε πραγματοποιηθῆ ἐν Ἑλλάδι, ἡ συγχώγευσις τοῦ διονυσιακοῦ καὶ τοῦ ἀπολλωνείου πνεύματος. Ἐπιθυμεῖ λοιπὸν νέαν τινὰ ἀναγέννησιν, τῆς ὁποίας θέλει νὰ εἶνε αὐτὸς ὁ καθηγεμὼν καὶ ὁ προφήτης καὶ τοῦτο ἐπιχειρεῖ διὰ τῆς προσπαθείας ὅπως ἀνακαινίσῃ καὶ ἐμψυχώσῃ τὴν φιλολογίαν, καθιστῶν αὐτὴν θεραπαινίδα τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ζωῆς. Πρὸς τοῦτο δέον νὰ καταπολεμηθῇ ὁ Σωκράτης,

ὁ ἄνθρωπος τοῦ λογικοῦ, ὁ μονομερῆς νοησιαρχικός, διὰ τὸν ὁποῖον ἀξίαν κέκτηται μόνον ἢ γνῶσις καὶ ὁ ὁποῖος ἐθανάτωσε τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας τραγωδίας, τὸν συνδυασμὸν ἐκεῖνον διονυσιακοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἀπολλωνείου ἀρμονίας. Ἐκτοτε χρονολογεῖται ἡ μεταξὺ τραγικοῦ πνεύματος καὶ ἐπιστήμης πάλη, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπολυτροῦται πάλιν ἡ ἀνθρωπότης διὰ τοῦ «Φάουστ», τῆς «Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου», τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σοπερχάουερ καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς μουσικῆς τοῦ Βάγκερ, διὰ τῆς ὁποίας ἐρχόμεθα εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς ὑπάρξεως καὶ ἡ ὁποία ἀφυπνίζει ἐν ἡμῖν τὸ διονυσιακὸν στοιχεῖον. Ποθεῖ τὴν ζωὴν καὶ θέλει νὰ ὀδηγήσῃ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς τὸν πόθον τοῦτον. Πρὸς τοῦτο ὅμως εἶνε ἀνάγκη νὰ περιορισθῇ ἢ καὶ νὰ ἐκλίπη παντελῶς τὸ βᾶρος καὶ ἡ πίεσις τοῦ παρελθόντος, τὸ ὁποῖον ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ γῆρας πρὸ τῆς ὥρας καὶ ἐπιδραῖ ὀλεθρῶς ἐπὶ τῆς προσωπικότητος, ἐπὶ τῆς νοήσεως, ἐπὶ τῆς τέχνης καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ζωϊκῶν ὀρμεμφύτων. Διὰ τοῦτο χρειάζεται νέα ἐρμηνεῖα τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος. Τοῦτο δηλαδὴ δὲν συνίσταται εἰς τὴν διαρκῆ καὶ ἄνευ τέρατος ἐξέλιξιν οὔτε εἰς τὰ πεπωμένα καὶ τὰς περιπετείας τοῦ ὄχλου, ἀλλ' ἡ ἀξία αὐτοῦ συγκεντροῦται ἐν τῇ προσωπικότητι τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἱστορίας. Αἱ μᾶζαι εἶνε ἀπλᾶ μέσα τῆς ἱστορίας πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν της, οἵτινες δὲν εὐρίσκονται εἰς τὸ τέλος τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, ἀλλὰ πραγματοποιοῦνται ἐκάστοτε διὰ τῆς ἐμφανίσεως μεγάλων φυσιογνωμιῶν. Αὗται δεσπόζουσιν, ὅταν ἐμφανισθῶσι, τοῦ τε παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, οὔτε ἐκεῖνου ἀποτέλεσμα οὔσαι οὔτε τούτου τὸ αἶτιον. Τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ λοιπὸν ἀντλεῖ ὁ Νίτσε ἐκ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ περὶ τῆς ἱστορίας ἀντιλήψεως καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Σοπερχάουερ, ἂν καὶ βραδύτερον ἀναζητεῖ ἄλλης φύ-

σεως ἐπιχειρήματα πρὸς στήριξιν αὐτῆς, ἅπερ ἀντλεῖ μᾶλλον ἐκ τῆς ἀντιλήψεως, ἣν κτᾶται περὶ τῆς ζωῆς. Τῆς ἀριστοκρατικῆς φυλῆς, τὴν ὁποίαν ὄνειρεύεται, ἔργον δὲν εἶνε ἡ κυβέρνησις καὶ ἡ διαπαιδαγώγησις τοῦ ὄχλου, ἀλλ' αὕτη παρέχει ἀξίαν διὰ μόνης τῆς ὑπάρξεώς της καὶ σκοπὸς αὐτῆς τελικὸς εἶνε ἡ δημιουργία τοῦ ὑπερανθρώπου Ὡς βᾶσις τῆς δημιουργίας ταύτης χρησιμεύει εἰς αὐτὴν ὁ ὄχλος, ἡ κατωτέρα φυλή, κεκτημένη ὑλικὴν πρὸ πάντων σημασίαν. Ἰδανικὸν αὐτῆς εἶνε ἡ δύναμις, ἣτις εἶνε ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα, ἀποτέλεσμα δὲ ἡ κοινωνικὴ διαρχία, ἡ διάκρισις μεταξὺ κυρίων καὶ δούλων καὶ νέαι ἠθικαὶ ἀξίαι ἀντλούμεναι ἐκ τῆς δυνάμεως, τῆς εὐτυχίας, τῆς ζωῆς. Μεταξὺ δυνάμεως καὶ ἀδυναμίας ὑφίσταται ἀδιάλειπτος ἄγών, αἱ δὲ μεγάλαι ἐπαναστάσεις, τὰς ὁποίας δεικνύει ἡ ἱστορία, ὁ Χριστιανισμὸς, ὁ Βουδδισμὸς, ἡ Μεταρρύθμισις, στρέφονται ἐναντίον τῆς δυνάμεως τῆς ἀριστοκρατίας. Οὕτως ὁ Νίτσε καθίσταται προφήτης ἐξαγγέλλων μίαν νέαν ἀνθρωπότητα, τὴν ἰδέαν τῆς ὁποίας ἀντλεῖ ἐκ τῶν ἐπιδράσεων, τὰς ὁποίας ἤσκησαν ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν νεότητά του ὁ Σοπερχάουερ καὶ ὁ Βάγνερ καὶ ἡ ὁποία ἐκπηγάζει ἐκ νέας ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς.

«Νεκροὶ εἶνε ὅλοι οἱ θεοί, μόνος ὁ ὑπεράνθρωπος πρόκειται νὰ ζήσῃ». Εἰς τὴν φράσιν ταύτην θὰ ἠδύνατο νὰ συνοψισθῇ ἡ φιλοσοφία τοῦ Νίτσε. Διὰ τοῦ ἀφανισμοῦ τῆς εἰς θεὸν πίστεως ἠφανίσθησαν ἐν αὐτῷ καὶ πᾶσαι καθόλου αἱ ἀξίαι, τὴν θέσιν δὲ αὐτῶν καταλαμβάνουσιν αἱ ἐλεύθεραι ἀξίαι τῶν δημιουργικῶν προσωπικοτήτων. Ὑψίστη ἀξία εἶνε δι' αὐτὸν ὁ ὑπεράνθρωπος καὶ ταύτην ἐπιθυμεῖ νὰ κηρύξῃ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Εἰς τὴν ἔννοιαν ταύτην, εἰς τὴν γέννησιν τῆς ὁποίας συνέβαλεν ἀναντιρρήτως καὶ ὁ δαρβινισμὸς, παρέχει ὁ Νίτσε διπλὴν σημασίαν, διότι ἄλλοτε μὲν νοεῖ

ὑπ' αὐτὴν τὸ ἀνώτερον εἶδος, ὅπερ θὰ προκύψῃ ποτὲ ἐκ τῆς ἀνθρωπότητος, ἄλλοτε δὲ τοὺς ἐν τῷ παρελθόντι φορεῖς τῶν ἰδιοτήτων ἐκείνων αἴτινες κέκτηνται δι' αὐτὸν βιολογικὴν ἀξίαν. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, ὁ ὑπεράνθρωπος αὐτοῦ διακρίνεται τοῦ ἰδανικοῦ ἀνθρώπου τῶν πρὸ αὐτοῦ διὰ τῆς ἰσχυροῦς ἐξάρσεως τῆς ζωϊκῆς δυνάμεως, ἣ ὅποια κατέθελγε τὸν Νίτσε τόσο περισσότερον ὅσον ὁ ἴδιος ὑπέφερε σωματικῶς, καὶ διὰ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ του χαρακτήρος. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ μέλλοντος δεόν νὰ εἶνε ὡς φαντάζεται αὐτοὺς εὐθυμοί, φωτεινοί, σκληροί, πλήρεις δυνάμεως, δημιουργικοί. Διὰ τῆς ἰδέας ταύτης περὶ ὑπεράνθρωπου ἐπέδρασεν ὁ Νίτσε ἐπὶ πάντων τῶν κλάδων τῆς τέχνης, τὴν ὅποιαν ἐγονιμοποίησεν, ἐξ ἄλλου δὲ ἀφύπνισεν τὸν πόθον πρὸς ἐξευγενισμόν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐν τούτοις δεόν νὰ σημειωθῇ ὅτι οὔτε βιολογικῶς εἶνε δυνατόν νὰ στηριχθῇ ἡ ἰδέα αὕτη οὔτε ἠθικῶς νὰ τύχῃ ἐπιδοκιμασίας, ἅτε ὁδηγοῦσα εἰς τὸν ἄκρατον ἐγωϊσμόν.

Δευτέρα κεντρικὴ ἰδέα ἐν τῷ κηρύγματι τοῦ Νίτσε εἶνε ἡ περὶ τῆς αἰωνίας ἐπιστροφῆς, ἣ ὅποια δὲν ἀρμονίζεται παντελῶς πρὸς τὴν περὶ ὑπεράνθρωπου. Πᾶσαι αἱ δυνατότητες τῆς ὑπάρξεως πιστεύει ὅτι θὰ ἐξαντληθῶσι μίαν ἡμέραν καὶ κατὰ συνέπειαν θὰ ἐπαναληφθῶσι κατ' ἀνάγκην ἐξ ἀρχῆς. Τὴν πίστιν ταύτην ἀντιπροβάλλει ἐναντίον τῆς εἰς τὸ Ἐπέκεινα πίστεως καὶ ἐλπίζει ὅτι θὰ ἀντικαταστήσῃ διὰ ταύτης ἐκείνην, μεταθέτων οὕτω τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος καὶ ὁδηγῶν εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς σημασίας καὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς ζωῆς. Ἄλλ' ἐλπίζει καὶ ἄλλο τι διὰ τῆς νίκης τῆς ἰδέας ταύτης, ὅτι δηλαδή θὰ ἐξαφανισθῶσι ὅλοι οἱ ἀσθενεῖς καὶ ἐκφυλισμένοι, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ ὑπομείνωσι τὴν ἰδέαν τῆς αἰωνίας ἐπιστροφῆς, θὰ καταβληθῶσιν, ἵνα ἐν τέλει παραμείνωσι μόνον οἱ ἰσχυροὶ καὶ με-

γάλοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἰδέα αὕτη θὰ σημαίνη τὸν κάλλιστον καὶ ὑψιστον ὕμνον τῆς ζωῆς. Διότι ἡ ἰδέα αὕτη ἴσα δύναται διὰ τὸν Νίτσε πρὸς τὴν ὑψίστην μορφήν τῆς καταφάσεως τῆς ζωῆς, γεννηθεῖσα ὡς ἡ τοῦ ὑπερανθρώπου καὶ ἐκ τῆς ὑποκειμενικῆς αὐτοῦ καταστάσεως καὶ βοηθήσασα αὐτὸν εἰς τὸ νὰ φέρῃ τὰ σωματικὰ καὶ ψυχικὰ αὐτοῦ δεινά. Ἡ κατάστασις του αὕτη ἐξηγεῖ τὸν βαθὺν αὐτοῦ πόθον πρὸς τὴν ζωὴν, τῆς ὁποίας ὕμνον ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἰδέα τῆς αἰωνίας ἐπιστροφῆς καὶ ἡ σύλληψις τοῦ ὑπερανθρώπου. Πρὸς τὴν ζωὴν ταύτην αἰσθάνεται θρησκευτικὰ ἄντικρυς συναισθήματα, μυστηριῶδες δέος, βαθὺν σεβασμόν, μυχαιτάτην χαράν, εὐλαβῆ, σιωπηλὴν διάθεσιν. Ἄλλ' ὅπως περὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑπερανθρώπου, οὕτως ἀμφιταλαντεύεται καὶ περὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ζωῆς, κατεχόμενος ὑπὸ διαφόρων διαθέσεων ἔναντι αὐτῆς. Ἄφ' ἑνὸς βλέπει αὐτὴν ὡς ἰδανικόν, τοῦ ὁποίου τὴν πραγματοποίησιν ἐπιδιώκει, ἀφ' ἑτέρου ὡς τι παρὸν καὶ πραγματικῶς ὑπάρχον, τὸ ὁποῖον ἀγαπᾷ καὶ τὸ ὁποῖον ποθεῖ. Καὶ ἔναντίον τῆς ἰδέας ταύτης περὶ αἰωνίας ἐπιστροφῆς καὶ περὶ ζωῆς προεβλήθησαν πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα, ὧν κυριώτατον ὅτι οἱ ἀληθῶς ἰσχυροὶ καὶ μεγάλοι δὲν ἐκτιμῶσι τὴν ζωὴν χάριν αὐτῆς ταύτης τῆς ζωῆς, ἀλλὰ χάριν τῶν σκοπῶν τοὺς ὁποίους δύνανται νὰ πραγματοποιήσωσιν ἐν αὐτῇ καὶ δι' αὐτῆς. Παρὰ τοῦτο ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι, ὅπως ἦτο ἀναγκαία ἡ σύλληψις αὕτη ὑποκειμενικῶς ὡς ἡρωϊκὴ τις πράξις δεινοπαθοῦντος ἀνθρώπου, οὕτως ἔσχεν ἀντικειμενικῶς ἄξια λόγου ἀποτελέσματα, ἐπειδὴ ἐπέδρασεν ὡς ἀντίδρασις κατὰ τῆς νοσηρᾶς καὶ σφαλερᾶς ἀρνήσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀξίας της.

Ἐξ ὧν μέχρι τοῦδε εἵπομεν καταφαίνεται ἡ κεντρικὴ ἠθικὴ ἀξία, διὰ τῆς ὁποίας θέλει ὁ Νίτσε νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰς ἰσχυούσας καὶ νὰ ἀντιστρέψῃ αὐτάς. Ἡ

ἄξια αὕτη εἶνε ἡ δύναμις καὶ ὅ,τι ἐκπηγάζει ἐξ αὐτῆς. Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς διακρίνει τὴν ἠθικὴν εἰς ἠθικὴν κυρίων καὶ εἰς ἠθικὴν δούλων· αὕτη χρησιμεύει εἰς αὐτὸν ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν μέτρον διὰ τοῦ ὁποίου κρίνει τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμόν· δι' αὐτῆς τέλος ἐλπίζει ὅτι θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ δημιουργία τοῦ νέου ἀνθρωπίνου τύπου, τὸν ὁποῖον δραματίζεται. Δημιούργημα καὶ δημιουργὸς ἀποτελοῦσιν ἐν τῷ τύπῳ τούτῳ μίαν καὶ μόνην ἐνότητα, ὃ δὲ ἄνθρωπος ἐξαρτᾶται μόνον ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ μόνου στηρίζεται. Ἡ πρὸς τὴν ζωὴν ὁρμὴ, ἡ βούλησις πρὸς τὴν δύναμιν ἐν πάσαις αὐτῆς ταῖς μορφαῖς καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ δύναμις αὕτη, τὸ διονυσιακὸν στοιχεῖον, αἱ ὁρμαὶ καὶ αἱ κινήσεις τοῦ ὑποσυνειδήτου, διακρίνουσι τὸν νέον τοῦτον τύπον τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τὸν ὁποῖον δύναμις καὶ ζωὴ ἴσα δύνανται πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ διὰ τὸν ὁποῖον αἱ ἄξια εἶνε ἀνύπαρκτοι ἢ σχετικαὶ καὶ μέσα ἀπλῶς πρὸς τὸν ὑψιστον αὐτὸν σκοπόν, τὴν ζωὴν.

Οὐδόλως παράδοξον μεθ' ὅλα ταῦτα ὅτι τὸ προφητικὸν κήρυγμα τοῦ Νίτσε προσλαμβάνει τὸ ἰσχυρότατον αὐτοῦ πάθος ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ προκατάληψις αὐτοῦ ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὀφείλεται ἐν πολλοῖς καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀγωγῆς αὐτοῦ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν καὶ εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Σοπερχάουερ, διὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ ὁποίου κατεῖδε τὴν ἀπέραντον ἀλογίαν τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνόμισεν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὸν νὰ πιστεύῃ πλέον εἰς τὸ «ψεῦδος» τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ. Ἄλλ' ὁ βαθύτερος λόγος τῆς ἐχθρότητος ταύτης ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ Νίτσε ἐπίστευεν ὅτι ἡ ἀπεριόριστος αὐτοῦ ὁρμὴ πρὸς δύναμιν καὶ ἐλευθερίαν περιορίζεται ὑπὸ τῆς πίστεως πρὸς τὸν θεόν. Εἰς αὐτὸν τουτέστιν ἐφαρμόζονται οἱ ἴδιοι αὐτοῦ λόγοι, κατὰ τοὺς ὁποίους «μόνον ἐκείνας τὰς γνώμας

ζητοῦμεν, αἱ ὁποῖαι ἀρμόζουσιν εἰς τὸν χαρακτῆρά μας, ὅσον ὑπερήφανα λόγια περὶ τῆς ἀληθείας καὶ ἂν μεταχειριζόμεθα». Ἐντεῦθεν ἐξηγοῦνται φράσεις αὐτοῦ οἷαι αἱ ἀκόλουθοι: «Τί θὰ ἠδυνάμεθα νὰ δημιουργήσωμεν ἂν ὑπῆρχον θεοί;» καὶ «Ἄν ὑπῆρχον θεοὶ πῶς θὰ ὑπέφερα νὰ μὴ εἶμαι θεός;». Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὰ προσωπικὰ αὐτοῦ βιώματα ἔφερον αὐτὸν κατὰ τὴν διάρκειαν ὠρισμένων στιγμῶν πρὸς τὸν θεόν. Ἄλλ' ὁ φόβος τῆς πνευματικῆς δουλείας ἤρκει ὅπως ἐπαναφέρῃ αὐτὸν ἐν σπουδῇ εἰς τὴν ἀθείαν. Συγκεκριμένως ὅσον ἀφορᾷ τὴν στάσιν αὐτοῦ ἔναντι τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐμφανίζει αὕτη τρεῖς διαδεχομένας ἀλλήλας φάσεις. Κατ' ἀρχὰς ἀγνοεῖ αὐτόν, ἔπειτα ἀσχολεῖται περὶ αὐτὸν μετὰ ψυχρᾶς ἐπιστημονικότητος, καὶ τέλος καταπολεμεῖ αὐτὸν μετὰ πάθους, τὸ ὁποῖον εἶνε τόσον λυσσωδέστερον ὅσον μεγαλυτέρα ἡ παρερμηνεῖα τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος. Τὸν ἀγῶνα αὐτοῦ ἔναντίον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας διεξάγει οὐχὶ ἐνιαίως καὶ διὰ μιᾶς, ἀλλ' ἐκ διαφόρων ἐπόψεων ὁρμώμενος. Τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ εἶνε φύσεως αἰσθητικῆς, ἱστορικῆς, πρακτικῆς καὶ ἠθικῆς. Ὁ ἀριστοκρατικὸς φιλόσοφος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὐχαριστῆται ἀπὸ «τὴν ὀσμὴν τῶν μικρῶν ψυχῶν» τὰς ὁποίας εὐρίσκει ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. «Ἐναντίον τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἰσχύουσι τώρα τὰ ἐπιχειρήματα ἀλλ' ἡ καλλιτεχνική μας διάθεσις». Τὰ ἱστορικὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα παρατάσσει κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν εἰς τὴν πρότασιν, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἠθικῆς ἀρκεῖ ἵνα καταστρέψῃ τὸν Χριστιανισμόν. Ἡ κατάδειξις λ.χ. τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐγεννήθη ἡ εἰς θεὸν πίστις, ἀποδεικνύει κατὰ τὸν Νίτσε, ὅτι δὲν ὑπάρχει θεός. Ἡ σκέψις αὕτη ἦτο βεβαίως δυνατὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φώϊερμαχ, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐδιδάχθημεν ὅτι ὁ τρόπος τῆς γενέσεως παραστάσεώς τινος ἢ φαινομένου,

ἂν ὑποτεθῆ ὅτι δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν αὐτόν, οὐδε-
 μίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν. Νέα ἐπιχει-
 ρήματα ἀντλεῖ ὁ Νίτσε ἐκ τῆς πίστεως, ὅτι ὁ Χριστια-
 νισμὸς δὲν δύναται νὰ ἐφαρμόσῃ καὶ πραγματοποιήσῃ
 τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ ἐν τῷ νεωτέρῳ πολιτισμῷ. «Καλύτερα
 τραγούδια θὰ ἔπρεπε νὰ μοῦ ψάλετε διὰ νὰ πιστεύσω εἰς
 τὸν λυτρωτὴν σας· περισσότερον ἀπολυτρωμένοι θὰ ἔπρεπε
 νὰ μοῦ ἐμφανίζωνται οἱ μαθηταί του». Ἡ κατάστα-
 σις, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησε ὁ Χριστιανισμὸς κατὰ τοὺς
 νεωτέρους χρόνους, φαίνεται εἰς αὐτὸν ψευδής, ἀστήρι-
 κτος καὶ νόθος. Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ συμβιβασθῆ τὸ χρι-
 στιανικὸν κήρυγμα πρὸς τὴν καθολικὴν στρατεύσειν, πρὸς
 τὸν κοινοβουλευτικὸν βίον, πρὸς τὴν καθολικὴν ψηφο-
 φορίαν. «Νὰ ὁμιλῆ τις περὶ ἁμαρτίας, περὶ ἀπολυτρώ-
 σεως καὶ περὶ Ἐπέκεινα καὶ συγχρόνως νὰ δέχεται τὸ
 καθῆκον τῆς γενικῆς στρατεύσεως καὶ τῆς καθολικῆς ψη-
 φοφορίας!». Πόσον τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα καὶ ὁ νεώ-
 τερος πολιτισμὸς εἶνε ἀσυμβίβαστα, δεικνύει κατὰ τὸν
 Νίτσε ἡ παρῳδία, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει ὁ ἐπὶ κεφαλῆς
 τῶν συνταγμάτων του ἡγεμών, ἔκφρασις τοῦ ἐγωῖσμοῦ
 καὶ τῆς ἀλαζονείας, ὅστις δὲν αἰσχύνεται νὰ ὁμολογῆ συγ-
 χρόνως ὅτι εἶνε Χριστιανός. «Ὅποῖον ἔκτρομα ψεύδους
 καὶ νοθείας πρέπει νὰ εἶνε ὁ νεώτερος ἄνθρωπος!». Δὲν
 εἶνε ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὅτι αἱ ἐπόψεις αὗται τοῦ Νίτσε
 στηρίζονται ἐπὶ παρερμηνείας τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἐπὶ
 τοῦ γεγονότος ὅτι παρορᾷ ἐντελῶς τὴν βαθμιαίαν ἐπί-
 δρασιν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ
 σπουδαιότερα ὅμως ἐπιχειρήματα αὐτοῦ προμηθεύεται ὁ
 Νίτσε ἐκ τοῦ ἠθικοῦ ἰδανικοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ
 ὁποῖον καταπολεμεῖ, διαφέρων κατὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν πρὸ
 αὐτοῦ πολεμίων, οἵτινες ἀνεγνώρισαν καὶ ἐσεβάσθησαν
 αὐτό. Ὁ πόλεμος αὐτοῦ οὗτος ἐξηγεῖται ἐκ τῶν περὶ
 ἠθικῆς ἀντιλήψεων αὐτοῦ, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένεν ἤδη

λόγος. «Τί εἶνε ἀγαθόν; Πᾶν ὅ,τι ἐνισχύει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ συναίσθημα τῆς δυνάμεως, τὴν πρὸς δύναμιν βούλησιν, αὐτὴν ταύτην τὴν δύναμιν. Τί εἶνε κακόν; Πᾶν ὅτι κατάγεται ἐκ τῆς ἀδυναμίας. Τί εἶνε ἐπιβλαβέστερον παντὸς ἐλαττώματος; Ἡ συμπάθεια πρὸς τοὺς ἠττημένους καὶ τοὺς ἀσθενεῖς, ὁ Χριστιανισμός». Εἶνε προφανῆς ἡ παρερμηνεία τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, εἰς τὴν ὁποίαν συνήργησεν ἡ γνῶσις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σοπεγγάουερ, ἃν καὶ ὁ Νίτσε καταδικάζει ἐνταῦθα καὶ ὅ,τι ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ ἐκήρυξεν ἄξιον λόγου καὶ τιμῆς. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τούτου συγγέει τὴν ἀγάπην, τὴν ὁποίαν ἐκήρυξεν ὁ Χριστός, πρὸς τὴν συμπάθειαν, τὴν ὁποίαν ἐδίδαξεν ὁ Βούδδας, καὶ ἀδυνατεῖ νὰ διαγνώσῃ ὅπόσον ἡ ἀγάπη αὕτη εἶνε εὐγενεστέρα καὶ ὑψηλοτέρα τῆς βουδδιστικῆς ἐκείνης συμπαθείας. Τὸ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ μῖσος δὲν ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ ἴδῃ ὅτι ὅσα αὐτὸς λέγει περὶ τῆς ἀγάπης, «πᾶσα μεγάλη ἀγάπη εἶνε κατὰ πολὺ ἀνωτέρα τῆς συμπαθείας, διότι θέλει νὰ δημιουργήσῃ ὅ,τι ἀγαπᾷ» προσήκουσιν ἀπολύτως εἰς τὸ περὶ αὐτῆς κήρυγμα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Τὸ περὶ ζωῆς ἰδανικὸν τοῦ Νίτσε εἶνε ἡ ἐσχάτη πηγὴ τοῦ πάθους αὐτοῦ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Παρορᾷ ὅμως ὅτι καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη ὑμνεῖ τὴν ζωὴν ὡς τὸ ὑψιστον ἰδανικὸν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον εἶνε πηγὴ δυνάμεως καὶ ἅμα ἀπόδειξις δυνάμεως. Ἡ διαφορὰ συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ Νίτσε καταντᾷ εἰς τὴν ζωὴν ταύτην διὰ τῆς ἐγωϊστικῆς ἐξάρσεως καὶ ἐπιβολῆς τοῦ ἀτόμου, ἐνῶ ὁ Χριστιανισμὸς προσκτᾶται αὐτὴν διὰ τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐλευθέρως ἐνώσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ θεοῦ, ὡς τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς ταύτης καὶ τῆς δυνάμεως. Ἡ παρερμηνεία τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπὸ τοῦ Νίτσε ἐκτείνεται φυσικῶς τῷ λόγῳ καὶ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, τὸν ὁποῖον δὲν ἠδυνήθη νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ ὀρθῶς,

ὡς καταφαίνεται ἐκ χωρίων, οἷον τὸ ἐπόμενον: «Ἐὰν ἐννοῶ τι ἀπὸ τὸν μέγαν τοῦτον συμβολιστὴν εἶνε τὸ ἐξῆς, ὅτι ἐξελάμβανε τὰς ἐνδομύχους πραγματικότητας ὡς ἀληθείας, καὶ ὅτι ὅλα τὰ ἄλλα, τὴν φύσιν, τὸν χρόνον, τὸν χῶρον, τὴν ἱστορίαν, ἐχρησιμοποίει μόνον ὡς σύμβολα, ὡς μέσα καὶ εὐκαιρίας πρὸς παραβολάς». Ἦ ὡς τὸ ἀκόλουθον: «Τὸ εὐαγγέλιόν του εἶνε ἔκφρασις τοῦ ἐνστίκτου περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ ζῆ τις διὰ νὰ αἰσθάνεται ἑαυτὸν αἰώνιον, ἐνῶ καθ' οἷονδὴποτε ἄλλον τρόπον οὐδὲως αἰσθάνεται κανεὶς ἑαυτὸν ἐν τῷ οὐρανῷ». Τοιοῦτοτρόπως ὁ Νίτσε ἐμφανίζει τὸν Χριστὸν ὡς πολέμιόν τινα ἑαυτοῦ καὶ τοῦ κηρύγματός του, ὡς Ἄντι-Νίτσε, καὶ δὴ τόσον ζωηρότερον ὅσον ὁ ἴδιος ἀποβαίνει Ἄντι-Χριστος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἰδιορρούθμου ψυχοσυνθέσεώς του καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ Σοπεργάουερ.

Καὶ ὅμως τὸ κήρυγμα τοῦ Νίτσε δὲν εἶνε μὲν βεβαίως θρησκεία ἐν τῇ αὐστηρᾷ σημασίᾳ τῆς λέξεως, φέρει ὅμως θρησκευτικὸν χρωματισμὸν καὶ ἔχει τόνους θρησκευτικούς, περιβεβλημένους μορφὴν θρησκευτικὴν. Ἡ γλῶσσά του ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῆς προφητείας ἐν τῇ θρησκείᾳ, ὡς ἡ προσωποποιήσις τῆς ζωῆς προσλαμβάνει θρησκευτικὸν χαρακτήρα. Τὰ θρησκευτικὰ ταῦτα γνωρίσματα τοῦ κηρύγματός του καθίστανται δυνατά, καθ' ὅσον ἡ διδασκαλία τοῦ Νίτσε, ἀπομακρυνομένη τοῦ πλαισίου τῆς ψυχολογίας, μεθίσταται εἰς τὴν μεταφυσικὴν, ἂν καὶ ὁ φιλόσοφος οὐδὲν θέλει νὰ γνωρίζῃ περὶ αὐτῆς. Ἡ φιλοσοφία του θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς θρησκευτικὸν τόνον φέρουσα μεταφυσικὴ. Οὗτος εἶνε ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ νέος ἀνθρώπινος τύπος, τὸν ὁποῖον ἐπαγγέλλεται, εἶνε ξένος πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸ Ἐπέκεινα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν τῆς ἀρχαιότητος καὶ τὸν τῆς νεωτέρας βιολογίας. Ὁ Νίτσε ἔχει ἄλλως τε τὴν συνείδησιν ὅτι εἶνε